

„Nem súlyed az emberiség!”...

Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

NÉMETH S. KATALIN

„Petrárchának ezen jeles szavai” *Székely László Petrarca-fordítása*

Jakó Zsigmond *A székelyudvarhelyi tudományos könyvtár története* című tanulmányában foglalkozott Székely László könyvtárával és kéziratban maradt munkáival is.¹ A gyűjtemény 354. darabjaként írta le azt a kéziratot, amely Petrarca *A Jó Szerentsének és a Szerentsétlenségnek orvosságairól* szóló filozófiai művének fordítása. Jakó megállapítása szerint a kéziratot „1813-ban az ő [Székely] megnevezése nélkül Debrecenben ki is nyomtatták.”² Az itt megjelölt kéziratot sajnos nem láthattuk, viszont Székely László önéletírásának bevezetője tartalmaz mintegy 10 kéziratoldalnyi Petrarca-fordítást és -magyarázatot, amelyet összevetettünk az idézett debreceni kiadással,³ ám a két szöveg eltérőnek bizonyult. Székely a dialógusból csak az Okosság mondatait idézi, lényegesen kibővítve, értelmezve a petrarcai gondolatokat. Kérdés, az önéletírásba illesztett Petrarca-szöveg azonos-e a székelyudvarhelyen található kézirat megfelelő részével? Amennyiben igen, akkor valóban friss fordítói élmény hatására került az önéletírás lapjaira a Petrarca-szövegrész. Jakó Zsigmond ugyanis a teljes mű ismeretében azt állapította meg, hogy Petrarca munkájának lefordítása 1760–1762 között keletkezett, az önéletírást pedig 1763-ban kezdte papírra vetni szerzője.⁴ Jelenlegi ismereteink szerint megállapíthatatlan, hogy milyen Petrarca-kiadás alapján készült Székely fordítása.

Székely László 1716. szeptember 14-én született Alamoron. Családjáról nagyapjáig visszamenőleg van adatunk: id. Székely László (1644–1692) tizennégy éves korában

1 JAKÓ Zsigmond, *Írás, könyv, értelmiség*, Bukarest, 1976, 219–251.

2 JAKÓ Zs., *i. m.*, 229.

3 *Az igaz és valóságos böltselkedésnek az emberi elmét arra mérséklő kútfejei hogy sem a boldogságban el ne enyésszen, sem a nyomorúságban el ne tsüggedjen. Melyek vétettek, és bővítéssel kiirattattak római bölts Petrárcha Ferentznek mind a két rendbéli jó és bal szerentsének orvosló szereiről írt két könyveiből egy nevezetlen keresztyén tudós által deák nyelven.* Ezen nyelvből pedig magyar nyelvre fordítottattak Egy Magyar nemes által. Debrecen, 1813.

4 NÉMETH S. Katalin, *„Bizony igazat írok, és ujj írom a mint volt” (Székely László önéletírása)*, It, 1986, 610–637.

szegény árvaként került Erdélybe. A családja eredetével sokat foglalkozó Székely László így emlékszik vissza: „az én nagyatyám derék ember volt Erdélyben is, s hiszem, hogy Magyarországból származott bé az én nagyatyám is, hány familia jött bé onnét, de bizony odaki is nem rossz familia volt, bizonyítják leveleink magyarországi jószágainkról.”⁵ Az önerőből kivívott gyors karrier főpostamesteri, főispáni állomásairól van tudomásunk, érdemeiért azonban már csak fia, id. Székely Ádám (mh. 1730) kapja meg a grófi címet. Id. Székely Ádám és gr. Bánffy Anna lakodalmának pompáját már Apor Péter is megörökítette.⁶ A család további leszármazottai közül csak a harmadik házasságból származó két fiú, Ádám és László kerültek be a 18. századi Erdély irodalmi életébe. Hermányi Dienes József anekdotája szerint az Itáliában műveltséget szerzett Teleki Miklós gróf (1704–1745) elég nyomatékos felszólítással figyelmeztette a Székely-fiúkat a tanulás szükségességére.⁷ A fiatalabb testvér, Székely Ádám tanulmányutat is tett Németországban, Franciaországban és Angliában, Pierre Coste francia kiadásából lefordította John Locke *A gyermekek neveléséről* (Kolozsvár, 1771) című művét. Székely László iskolázottságáról keveset tudunk. Tanulmányait a nagyenyedi kollégiumban kezdte meg, ahol 1723 és 1727 között elvégezte „a clasisokat a Poësisig.” Ezután öccsével együtt két évre Nagyszebenbe került, ahol német nyelvtudását gyarapította. Ezeknek az éveknek nagy hasznát veszi majd 1743–1744-ben tett bécsi utazása idején. Visszakerülve Nagyenyedre, a grammatikától „reperálja” az osztályokat. Tanulmányait 1733-ban fejezi be, de három évre a kollégiumban marad mint publicus. Életének nagy élménye említett bécsi utazása.⁸ A friss keletű grófság hátrányait magán érző, elismerésre áhító, élni vágyó fiatal nemes azonban a három bécsi hónapot leginkább társadalmi kapcsolatai ápolására és szórakozásra fordítja, kulturális élményei között csak a bécsi színházlátogatások említhetők meg. Önéletírásában sajnálattal emlékezik vissza arra, hogy a „szép Bibliothecát” nem volt ideje meglátogatni. Idős korában azonban mégis jelentős könyvgyűjteménnyel rendelkezik. A 382 darabból álló könyvtárról Jakó Zsigmond tanulmányából tudunk, Jakó azonban elsősorban a gyűjtött témakörökkel és a possessorok

5 SZÉKELY László, *Bécsi utazásomról = Bécsi utazások: 17–18. századi útinaplók*, s. a. r. NÉMETH S. Katalin, Bp., 2000, 114.

6 APOR Péter, *Metamorphosis Transylvaniae = Magyar emlékirók 16–18. század*, vál., szövegmond., jegyz. BITSKEY István, Bp., 1982 (Magyar Remekírók), 651–657.

7 [Teleki Miklós] „Leülteté maga eleibe a’ Székely Grófotskát és monda: Talám Ötsém Uram Gróf Uram az oskola kedvéért ’s tanulásért múlatoz Enyeden. Mond Gróf Székely: Azért Méltóságos úr! Megdicséri Teleki az Úrfiatskát ’s monda: Jól teszi, hogy tanul az urfi Ötsém Uram; mert ezelőtt Erdélyben a’ volt a’ leg nagyobb Úr, a’ kinek leg’ nagyobb volt a’ seggi; de már a’ lészen ezután, a’ kinek leg nagyobb a’ Feje.” HERMÁNYI DIENES József *Szépprózai munkái*, s. a. r., előszó, jegyz. S. SÁRDI Margit, Bp., 1993 (Régi Magyar Prózai Emlékek, 9), 235.

8 SZÉKELY László, *Bécsi utazásomról*, kísérőtanulmánnyal közreadja NÉMETH S. Katalin, Szeged, 1989 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 24). Modern kiadása: *Bécsi utazások: 17–18. századi útinaplók*, Bp., 2000, 105–200.

azonosításával foglalkozott. Nem tudhatjuk még, hogy volt-e Székely könyvtárában Petrarca-kötet, és ha igen, vajon, melyik kiadás.

A fordításhoz ugyanis – a számos külföldi megjelenés mellett – lehetett, és ez a valószínűbb, Székelynek hazai Petrarca-kiadása is. Rajcsányi György szemelvényes Petrarcaja három edícióban is megjelent, 1706-ban,⁹ 1707-ben¹⁰ és 1718-ban.¹¹ Számításba jöhet még a két teljes Petrarca-kiadás 1756-ból Budáról¹² és 1758-ból Egerből.¹³ Lengyel Réka összevetette Székely fordításrészletét az 1756-os kiadással (amelynek szövege az előszót leszámítva azonos az 1758-assal), és azt állapította meg, hogy Székely jelentősen lerövidítette, átszerkesztette a szöveget. A rövidítéseken kívül található benne olyan szövegrész is, az Ézsaiás-idézet és -magyarázat, amely az eredetiben nem szerepel.¹⁴ A teljes Székely-fordítás ismeretében a kutatás következő feladata lenne a Rajcsányi-féle kiadások és Székely fordításának összevetése, hogy megállapítható legyen, milyen szöveg alapján dolgozott a szerző. Pillanatnyilag annyit tudunk, hogy a Székely által beillesztett bibliai citátum a Tótfalusi Miklós által gondozott ún. „Aranyas Biblia”-ból való:

Eszt bizonyította az Éσαιás Próféta, Prófétziájának 1 részében az 18 vers. Jöjjetek elé és pereljünk aszt mondgya az Úr. Ha a ti bűneitek olyanok volnának mint a Veres festék, fejérek lésznek, mint a hó, és ha pirossak lésznek, mint a piros festék, olyanok lésznek, mint a fejer Gyapjú. (Székely, 44.)

Aranyas Biblia:

De jöjjetek elő, és pereljünk, azt mondja az UR: Ha a' ti bűneitek olyanok volnának mint a' veres festék, fejérek lésznek mint a' hó: ha pirosak lésznek mint a' piros festék, olyanok lésznek mint a' fejer gyapjú.

9 RAJCSÁNYI György, *Harmonia Philosophica Cantus laetiores tristioribus, et tristiores laetioribus attemperans, Sive Principia Quaedam verae ac genuinae Philosophiae, animum humanum regulantia: ne, vel prosperies evanescat, vel adversis frangatur: ex libris duobus Francisci Petrarchae, De remedijs utriusque fortunae, desumpta*, Tyrnaviae, 1706, RMK II, 2269.

10 RAJCSÁNYI György, *Ars recte philosophandi seu Vitam ex praescripto rationis modernandi desumpta potissimum, Ex Dialogis Francisci Petrarchae De Remedijs utriusque fortunae*. Tyrnaviae, 1707, RMK II, 2298.

11 RAJCSÁNYI György, *Conclusiones Scientiae Practicae. Quae tam in rebus prosperis quam adversis Recta dictat Ratio...*, Tyrnaviae, 1718.

12 *Francisci Petrarchae de remedijs utriusque fortunae libri duo*, Budae, 1756.

13 *Francisci Petrarchae de remedijs utriusque fortunae libri II*, Agriae, 1758.

14 Lengyel Réka önzetlen segítségéért ezúton mondok köszönetet.

Az önéletírás bevezetőjébe másolt Petrarca-fordításrészlet Székely László életének fő konfliktusát hivatott igazolni: az eredet és a virtus sorrendiségében egyértelműen a virtusnak ad elsőbbséget, alátámasztva a saját erőből gróffá váló család önigazolását.

A teljes fordítás megismerése azonban a személyes indíttatáson túl is több kérdésre adhat választ. A további összevetések eredményeképpen kell majd megállapítani, hogy Székely munkája mennyiben hordoz sajátos stílárius elemeket és hogyan kapcsolódik a 18. század közepén megújult neosztoikus áramlathoz. Úgyszintén megvizsgálandó, milyen kapcsolat van (létezik-e kapcsolat) László Pál 1720-ban Kassán megjelentetett fordítása¹⁵ és Székely mintegy negyven évvel későbbi munkája között.

Ehhez az összevetéshez szánjuk – figyelemfelkeltőnek – az alábbi szövegközlést. A fordítás alapjául a *Remediis* II. könyvének két dialógusa szolgált, az V. és a VI. (*De originis obscuritate, De obscura origine*).

[39] ... De nem lehet ki hagynom innét Petrarchának ezen jeles szavait; melybe a fájdalom az okoskodással edgyütt vetélkedvén az Nemmel vagy Eredetnek alá való Sorsáról való panaszkodását a fájdalomnak, az okosság ekképpen enyhíti s győzi meg.

Ne talám a te állapotod nem olly gyűlölséges a mint Te véled, és nem tudom vallyon nem kívánatos dolog é Nemtelenül születetni, tekintsd meg mind a kétféle Életnek nemit; Mert akár a gyönyörűségeknek engedelmeskedni, és az köz Népek Életének szokott úttját követni kívánjad s tedd fel magadban, annál magad menthetőbb lehettz, az hibáknak nem [40] lévén magok Házoknal való Vezérek és meg nem szünik ama felettébb keserves gyalázat, hogy hires nevezetes jeles szüléktől el hasonlottál el fajúltál, azért hogy otthonn sints semmi olly nevezetességes, mellyet meg motskolhass, meg homályosithass.

Hogyha a Virtusnak azon ösvényit követed, a mellyet igen ritka lábok szoktanak nyomdosni, annál nevezetesebb lészeszsz, minél nagyobb setétségtől el nyomattatva, és környülvétettetve vagy, még is fel emelkedel, az egész nevezetesség tijéd léssen, a te dolgaidban vagy a te vagyonodban te magad részesülvén, senki unalmadra nem léssen.

Az dolognak követése, a ditsőségnek semmi részt magájévé nem tészí.

Az te Szüléid semmitis te tölled el nem ragadnak, sem Nagy Atyáid, sem Szüle Atyáid Sem Tanáttosid, sem Tanítottid. Valamit [41] jól fogsz tselekedni, egyedül tenéked leszz abból hasznod, s hired, egyedül te hivatatol Nemzetségednek fel állítójának, a mely nem lenne, ha Nemességbe születettél volna. Látod é tehát, hogy millyen alkalmatosság adattatott tenéked, az Uristen ditséretre?

15 LÁSZLÓ PÁL, *Nagy emlékezetű Petrarcha Ferencznek A jó, és gonosz Szerencsének Orvoslásáról írott két Könyvecskéje Jó, és Bal Szerencsék között forgóknak vigasztalására*, Deákból Magyarára fordíttatott, Kassa, 1720.

Hogy te magadtól légy Nemessé és a Nemességet másnak által adni, nem mástól venni miként lehessen. Aszt fogod adni a te Maradékidnak, hogy Nemességben születessenek, a mellyet nem adtanak tenéked a te Szüléid.

Azon szorgalmatoskodgyál hogy a te véged Nemes légyen, mert az dolognak kezdete munkából áll, a végén szedetik annak az ő gyümöltse, mellyet ha Idő nap előtt le szakasztanak hoszszas ideig tarto nem lehet.

Hogyha az igaz Nemes Embert a Virtus tsinállja nem érthetem [42] által, hogy akárkitis ha akar Nemessé lenni, mi akadályoztathatna meg, és vallyon mellyik könnyebb másokat meg Nemesittenié, vagy önnön magát.

A Szerentse sokféleképpen igazgattya a maga dolgait, de a Virtus leg többet tehet. Ez által igen bátran lehet fel hágni az leg nagyobb méltóságokra, melynek útjja ha el hagyattatik, meg tudgyák a Királyokis, hogy reszkető, ingó helyen állanak, és nem tsak az onnét való le szállás jelen vagon, hanem a romlás is.

Minden gyökér szennyes, motskos, homályos, de onnét mindazáltal virágos zöld Ágak származnak. Nem az a Kérdés honnét mi származott, hanem hogy millyen az.

A dolognak ez az Veleje, hogy az Emberi Sorsnak folyását, az Eredet meg nem haladgya, akárhonnét szabad fel emelkedni, akár a Virtus, akár a Szerentse nyújtsa az ő kezeit.

Annakokáért te is ha alatson Sorsban születettél, azon igyekezzél [43] hogy elő mehess. Leg első, leg utolsó lépésedetis, a Virtusnak ösvényében megerősítvén, sem meg nem álván abban, sem valamely felé onnét ki nem térvén.

Némellyeknek boldogságnak láttatott nem tsak esméretlen alá való állapotban születetni, hanem abbanis élni. De az igaz, és legnagyobb esméretlenség alá valóság az Lélekben vagonn, aszt ha el veszed előllem mindenek szépek.

A ki jól él, jól születik, jól hal meg. De a ki rosszszul élt annak nem lehetett jól születetni. Mert mi haszna, hogy a vak millyen fényes ösvényen jár vagy mi haszna hogy honnét jösszsz, ha nyomoruságra vétekre jösszsz.

Véteken születettik minden Ember, jóllehet hogy ennek is az ő meg tisztulásának hijjánossága ne légyen, az az Első otsmányság, az Életnek az ő kezdetiben a Szent Keresztség által el töröltetik és az Léleknek az hóhoz hasonló fejeisége [44] lészen. Eszt bizonyittya az Éσαιás Próféta, Prófétziájának 1 részében az 18 vers. Jöjjetek elé és pereljünk aszt mondgya az Úr. Ha a ti büneitek olyanok volnának mint a Veres festék, fejérek lésznek, mint a hó, és ha pirossak lésznek, mint a piros festék, olyanok lésznek, mint a feje Gyapjú.

De továbbá ha nemtelen is valaki, aszt kerülne ne hogy az Atytya gyalázattában örökös légyen, és ezen tekintetben azon szorgalmatoskodni, hogy hasonló hozzá ne légyen, ditséretes dolog ez: Nézd meg Ezéchiél Prófétziájának 18dik Részét ebben.

Aki tégedet tudatlanul nemzett te beléd a te akaratom ellen a maga motskait beléd nem nyomhatta.

Szükséges dolog hogy te benned légyen, és te belölled származzék ki az, az honnét isméretlen vagy nevezetes légy.

Minden Atyának a Fiu előtt tisztességesnek kell lenni, de mert, minden Fiunak kell követni úgy mindenben [45] az Attyát, a mint aszt tisztelni kell és szükség. Van oly dolog a melyben valakinek nem szolgálni Tanátsos. Itt egy mód találatott fel, a melyben az Atyáknak nevezeteket el fedezni, el nyomni ditsöséges dolog légyen az Fiaknak, másképpen élven, tisztábban tudniillik, és szentebbül.

Az nemtelen Atyákról a Fiaknak nyelveik halgassanak, de Életeknek, erköltsöknek, tselekedeteknek külömbözések ne halgassanak.

A Fiaknak szép ditséreték az, a kiknek háta megett az mondatik; Óh mely Emberségesebb Iffju ez, a maga Vén Attyánál, ellenben a Vén bujaságnak semmi nehezebb meg ismértető jele nints, mintha ahoz hozzá tészik az Iffjúi szemérmességet, ugyanis ha az Atyáknak ditsőségek terhére vagyonn a roszzul élő Fiaknak, a roszzul élő Atyáknak gyalázattokat a Fiaknak ditséreték a szemérmességek mely nagy terhével terheli.

[46] Inkább kell aszt akarnod, hogy a szemtelen Atyának tisztességes Fia légy, és annak mondattassál, mintsem a Tisztességes Atyának szemtelen Fiának hivattassál.

Minden ditséretben vagy gyalázatban aszt kell betsülni fővebképpen a mik valakinek tulajdonai, a máséról senkiis igazán sem meg nem ditsértethetik, sem meg nem fedettethetik. Valamiképpen hogy kinek kinek maga tulajdon ditséreti, vagy gyaláztja vagyonn, úgy szintén a ditséretnek vagy gyalázatnak szükség maga tulajdon okának lenni.

Nemis úgy vagyon ez, hogy valamiként egynek Fegyvere által más elvész, és egynek Tüze által másnak vagyonyai el égnék, tehát egynek vétke által másnak is betsülleti elromolna, és a Léleknek jovai annyival erősebbek, a Testnek vagy a szerentsének javainál, hogy azokon erőszakot nem lehet tenni, az ő Uroknak, vagy Gazdájának akarattya ellen.

[47] Ha valaki láttatik Törvény ellen születtenis, nem ő tselekeszik a Törvény ellen, hanem az ő szülei tselekedtenek, te pedig tselekedgyél mindeneket a Törvény szerint, ebben ugyan néked telljességgel semmi vétked nem volt, a te Eredetedről mások adnak számot, te pedig a te erköltseidről adtsz számot.

És jóllehet a kóborló bujaságnak gyűlölsége miatt a Világi Törvényeknek boszszúállása, az ártatlan Fiakrais ki terjed, de az Isten kit kit a maga Végei szerint mérsékel, és sem az Atyák álnokságokat a Fiaknak, Sem a Fiakét az Atyáknak nem tulajdonítja.

Annakokáért a ki a Világi Törvények által el nyomattatott, az Istennek és egyszerűsmind a Philosophusoknak itélet tételek által meg könnyebbítettven, van honnét vigasztalljad lelkedet. Mert ha az Atyától maradott különös jószágoknak bizodalmától el rekesztettélis, de az közönséges Virtusnak örökösségétől [48] el nem tiltattattál, mert amaz az Emberek rendelésekből, e pedig érdemből adatik, és minekelotte születtenél, valamint semmi ditsőséget, úgy szintén bizonynyal semmi gyalázatot meg nem érdemlettél.

Egy szóval, nints miért tégedet meg szomorítottson az Eredet, akárhonnét Eredett Embereket, ha a Virtus fel nem emel, elég Ditsóság az.

Élj jól, Halj meg jól, hogy miképpen születettél légyen, az nem a te dolgod, s arra még reá sem emlékezhetel, ne is igen szorgalmatoskodgyál annak tudakozásán a mi nem tartozik tereád, hanemha ne talám azért, hogy alázatosabb szelidebb légy, nem pedig hogy szomorúbb légy.

Az erkölcsöknek jámborsága, az Életnek jelesége, nem tsak a motskokat, hanem az otsmányi eredetnek minden emlékezetit el törli.

Akárki mit beszéllyen, akárki mit betstelenitse eredetedet, tedd félre az azért való szemérmet.

[49] Mindeneknek egy Attya vagyon tudniillik az Isten. Mindeneknek egy Anyya vagyon, tudniillik a Föld.